

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ¹

«Цивільний оборот» відноситься до категорій, які широко застосовуються у юридичній літературі [1], є однією з найбільш загальних у науці цивільного права*. Проте, незважаючи на твердження М. М. Агаркова стосовно того, що значення цивільного обороту є загальновідомим і не потребує роз'яснення [2, с. 14, 17–19, 30, 36], до теперішнього часу його розуміння й тлумачення в теорії права, як зазначає В. Л. Яроцький, досить різні, а часом і прямо протилежні [3, с. 435]. Так, у цивілістичній літературі визнається, що існують два основні підходи до розуміння цивільного обороту. Відповідно до першого – це сукупність юридичних фактів, згідно з другим – це сукупність певних правовідносин. Причому, навіть у межах двох наведених підходів існують різні трактування цивільного обороту. Наприклад, його розглядають як окремі сукупності: угод (Г. Ф. Шершеневіч), актів розпорядження (С. А. Муромцев), актів передачі прав (Ю. Є. Туктаров), всіх юридичних фактів (С. М. Братусь), суспільних (фактичних) відносин (А. В. Дозорцев), соціальних зв'язків, що виникають в результаті придбання, користування і передачі благ, які мають цивільно-правові форми (О. В. Головізнін), суспільних відносин, що виникають на підставі укладених їх учасниками правочинів чи інших юридичних фактів (С. Б. Цветков), тільки зобов'язальних правовідносин (О. О. Красавчиков), всіх цивільно-правових майнових правовідносин (В. І. Сінайський), цивільно-правових відносин майнового характеру (Б. Б. Ебзеєв) тощо.

Зрозуміло, що такі теоретичні розбіжності щодо розуміння одного і того правового явища створюють перешкоди для розвитку нормальної

¹ Деякі питання методології дослідження цивільного обороту / С. О. Слыпченко // матер. наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 19 лютого 2016 р.). – Х. : Право, 2016. – С. 73–76.

* Огляд літератури та критику відповідних точок зору щодо поняття радянського цивільного обороту див.: Красавчиков О. А. Советская наука гражданского права (понятие, предмет, состав и система) / О. А. Красавчиков // Ученые труды Свердл. юрид. ин-та. (Гражданское право). – Т. 6. – Свердловск : Унив. тип., 1961; Виниченко Ю. В. О подходах к пониманию категории «гражданский оборот» в российской цивилистике / Ю. В. Виниченко, Н. П. Аслаян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2014/Pravo/9_168911.doc.htm.

правозастосовчої діяльності, породжують умови для формування суперечливої судової практики. Зокрема, складнощі виникають у визначенні меж застосування понять «цивільний оборот», «обмеження цивільного обороту», «об'єкти, вилучені з цивільного обороту» тощо. Більше того, вчення про цивільний оборот має становити методологічну основу будь-якого дослідження, що зачіпає питання переходу суб'єктивних прав [4, с. 3], а також їх виникнення чи припинення, вчинення розпорядчих актів щодо об'єктів цивільного права тощо. Відсутність такої основи може приводити до неповного розкриття предмету наукового пошуку, суперечливості досягнутих результатів, підміни понять тощо.

Вказані розбіжності виникли в результаті використання вченими методології дослідження, яку в загальному вигляді можна позначити як юридичний нормативізм. Їх (розбіжності) можливо уникнути, як справедливо зазначає Ю. В. Вініченко, за допомогою дослідження цивільного обороту на основі системного підходу. Саме такий підхід дозволить перейти від описового його вивчення до пізнання сутності даного явища. Очевидно, що така сутність не може бути виявлена шляхом простого перерахування й ізольованого розгляду тих чи інших частин тієї чи іншої сукупності (юридичних фактів, правовідносин тощо) без визначення зв'язку між ними, аналізу функціонування їх як єдиного цілого і т. і. [5]. А тому першим завданням на шляху дослідження цивільного обороту є виявлення його елементів.

Використання підходу, запропонованого Ю. В. Вініченко, дозволяє сформулювати поняття цивільного обороту як систему способів, засобів та юридичних форм, що спрямовані на зміну стану присвоєності оборотоздатних об'єктів цивільного права. Наведене поняття вказує на те, що цивільний оборот являє собою не сумативну множинність, тобто, сукупність (хаотичний набір) якихось складових чи сукупність етапів (стадій), що становлять процес, а як системну множинність певних елементів. На необхідності розуміння цивільного обороту як системи справедливо наполягають і Н. П. Асланян,

Ю. В. Вініченко, Л. В. Криволапова тощо. Адже сумативна – це така множинність, в якій елементи досить автономні по відношенню один до одного, а зв'язок між ними носить випадковий, тимчасовий характер. Це неорганізовані сукупності зв'язок між якими є дуже слабким і не робить істотного впливу на саму множинність. У свою чергу, система представляє собою цілісність і єдність елементів, що має нові властивості, відсутні у елементів і частин, які її утворюють; вказує на наявність зв'язків між елементами і частинами.

Елементами системи цивільного обороту є способи, засоби та форми, які у своїй єдності забезпечують зміну стану присвоєності оборотоздатних об'єктів цивільного права. Частинами способів є відчуження та перехід об'єктів від однієї особи до іншої, засобів – юридичні факти, форм – правонаступництво, спадкування та інші.

Література:

1. Рожкова М. А. Применение в коммерческом обороте мировой сделки (Подготовлен для Системы Консультант Плюс, 2004) [Електронний ресурс] / М. А. Рожкова. – Режим доступу : <http://www.yurclub.ru/ibf/lofiversion/index.php/t75074.html>.
2. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М. : Юриздат, 1940. – 192 с.
3. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : моногр. / В. Л. Яроцький. – Х. : Право. – 2006. – 544 с.
4. Полуяхтов И. А. Гражданский оборот имущественных прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / И. А. Полуяхтов. – Екатеринбург, 2002. – 21 с.
5. Виниченко Ю. В. О подходах к пониманию категории «гражданский оборот» в российской цивилистике [Електронний ресурс] / Ю. В. Виниченко, Н. П. Асланян // Право / 9. Гражданское право. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2014/Pravo/9_168911.doc.htm.

